

WAT IS MEERSTEMMIGHEID?

Geschiedenis is nooit neutraal of geheel waardenvrij. Elk lesmateriaal, elke herdenking, elke interpretatie van bronnen brengt keuzes met zich mee: wie krijgt een stem, en wie niet? Welke stemmen ontbreken? En wat betekent dit verleden voor ons hier en nu?

Meerstemmigheid – het hoofdthema van dit docentenmagazine – is een beginhouding: een manier om een complexe werkelijkheid te begrijpen zonder die te reduceren tot goed of fout, dader of slachtoffer. Een vragende houding, niet alleen voor scholieren. De docent moet zich bewust afvragen welk perspectief wel en welk verhaal geen aandacht krijgt. Dit zit niet alleen in de verhalen die een podium krijgen, maar ook in welke lesboeken er worden gebruikt en wat er in die lesboeken staat. En hoe opdrachten worden geformuleerd in die boeken en door de docent zelf.

GRONDTOON

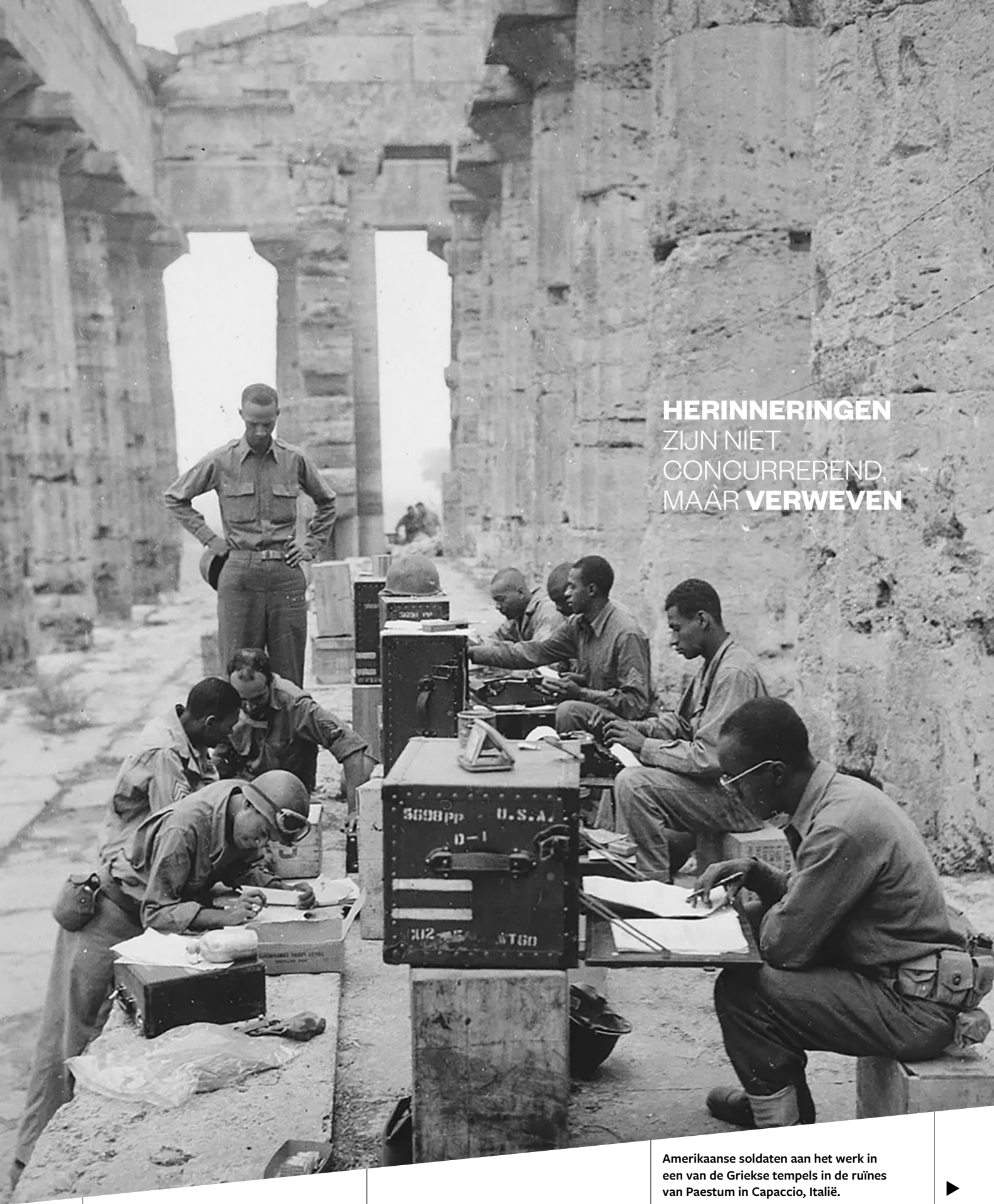
Het Nationaal Comité 4 en 5 mei legde in 2022 een vraag voor aan schrijver en antropoloog Sinan Çankaya: 'Wat is

meerstemmigheid in relatie tot de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog?' Hij noemt meerstemmigheid "een aanval op het enkele, officiële verhaal". In de publicatie *Tegen heldere verhalen* wijst hij erop dat de nationale geschiedschrijving vaak een hardnekkige grondtoon heeft, een 'basso ostinato', die telkens door dezelfde stemmen wordt herhaald. In die melodie overheersen de verhalen van macht en natie, terwijl andere perspectieven – van gekoloniseerden, vervolgd, vrouwen, migranten – op de achtergrond verdwijnen. Meerstemmigheid probeert die grondtoon open te breken.

Volgens Çankaya gaat het niet alleen om zoveel mogelijk verschillende perspectieven op een gebeurtenis een platform te geven. Meerstemmigheid is geen doel op zichzelf, maar moet een middel zijn voor heroriëntatie op die perspectieven: welk verhaal willen we vertellen met die nieuwe perspectieven? Volgens Çankaya is dat een verhaal dat de bestaande kaders van de representatie van de Tweede Wereldoorlog omverkegelt. In *Tegen heldere verhalen* zegt Çankaya: "Wie meerstemmig kijkt, komt vanzelf uit bij de Marokkaanse soldaten die mee hebben gevochten Europa te bevrijden van nazi-Duitsland. Wie meerstemmig kijkt, erkent dat de geallieerden overwonnen mede dankzij de 'Antilliaanse olie' en de 'Surinaamse bauxiet', maar is tegelijkertijd kritisch op deze nationalisering van grondstoffen."

CONCURRENTIE

Hoewel men het er veelal over eens is dat gebeurtenissen vanuit meerdere perspectieven verteld moeten worden, is er ook de vrees dat die perspectieven met elkaar concurreren in aandacht. Juist omdat voor veel groepen erkenning van hun leed voorop staat. De Amerikaanse cultuurwetenschapper Michael Rothberg bestrijdt deze concurrentie in zijn boek *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Hij betoogt juist het tegenovergestelde. Herinneringen zijn volgens hem niet concurrerend, maar verweven. Ze werken in meerdere richtingen tegelijk en vormen een dynamisch netwerk van verwijzingen en vergelijkingen, en kunnen daarom toewerken naar onderlinge solidariteit.

HERINNERINGEN
ZIJN NIET
CONCURREEREND,
MAAR **VERWEVEN**

Amerikaanse soldaten aan het werk in
een van de Griekse tempels in de ruïnes
van Paestum in Capaccio, Italië.

Marokkaanse Goumiers
tijdens de Tweede
Wereldoorlog.

Rothberg verbindt het publieke denken over de Holocaust in de jaren vijftig en zestig met dat over dekolonisatiebewegingen in Azië en Afrika. Activisten, schrijvers en kunstenaars zagen volgens hem overeenkomsten tussen racisme, kolonialisme en genocide. Zij gebruikten de taal van Holocaustherinnering om onrecht in hun eigen context te benoemen. Andersom beïnvloedden antikoloniale stemmen het Europese denken over verantwoordelijkheid en menselijkheid.

Die onderlinge beïnvloeding noemt Rothberg ‘multidirectionele herinnering’. Herinneren is volgens hem nooit exclusief: het is een proces van onderhandelingen en ontleningen. Rothberg denkt dat het herdenken van de ene geschiedenis juist de deur kan openen naar het begrijpen van een andere geschiedenis. Hierbij is het doel niet om tot één centraal verhaal te komen, maar tot gedeelde verhalen.

Het proces van onderhandeling verloopt meestal niet direct, maar gaat met horten en stoten, omdat slachtoffergroepen emanciperen en hun plek in het dominante herinneringsperspectief opeisen. Vaak ging dit door zogenoemde alternatieve herdenkingen. Zo leidde de alternatieve herdenking op 4 mei van de Indiëveteranen in 1952 uiteindelijk in 1961 tot het opnemen van het Indische verhaal in de officiële 4 meiherdenking.

GEDEELD VERHAAL

De vraag ‘Hoe komen we tot een gedeeld verhaal?’ loopt als een rode draad door Çankaya’s essay. Niet om verschillen uit te wissen, maar om ze te erkennen als onderdeel van een groter geheel. Çankaya heeft geen panklare oplossing, maar vindt dat een gedeeld verhaal begint met een gesprek waarin ruimte is voor spanning, ongemak en twijfel. Het gedeelde verhaal is per definitie complex. Het erkennen van die complexiteit is al een vorm van delen. Net als het besef dat je een gedeelde verantwoordelijkheid hebt om elkaars verhalen te kennen. Zowel Rothberg als Çankaya vindt dat meerstemmigheid alleen kan ontstaan in de publieke sfeer of ruimte waarin de verschillende verhalen een confrontatie met elkaar aangaan. Een ruimte die steeds verder expandeert naarmate er meer verhalen klinken. Maar ook een ruimte waarin het dominante narratief als vanzelfsprekend wordt bevestigd. Dit is ook het startpunt in een klassieke setting.

IN DE KLAS

Op de Rijksuniversiteit Groningen is in 2025 onderzoek gedaan naar meerstemmigheid in lesboeken. Dit onderzoek bevestigt dat het dominante perspectief vaak westers, mannelijk en wit is. Bijzonder aan het onderzoek is dat ze ook keken naar de manier waarop informatie over historische personen en groepen werd overgedragen en hoe dat bijdraagt aan meerstemmigheid. Hierbij keken ze onder andere naar gebruikte verteltechnieken en metaforen. Ze deden aan perspectiefanalyse: wie is er op een zekere plek in de tekst aan het woord of door wiens ogen kijkt de lezer op dat moment naar de weergegeven wereld? Dit moest antwoord geven op de vraag in welke mate leerlingen worden uitgenodigd zich in te leven in specifieke personen. Daarnaast keken ze naar hoe alledaagse werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden bewust, maar vaker onbewust, oordelen weergeven die een perspectief kunnen kleuren. Eenvoudige woorden als ‘heel’ of ‘anders’. De onderzoekers maakten onderscheid tussen mensen die alleen een passief onderdeel waren en mensen die in een actieve rol werden beschreven. Dit maakt veel uit

DE **NATIONALE GESCHIEDSCHRIJVING** HEEFT VAAK EEN **HARDNEKKIGE GRONDTOON**

voor het beeld dat in een verhaal van mensen wordt geschetst: hulpeloos of met handelingsperspectief.

Ook uit andere onderzoeken blijkt dat als lezers veel inzicht krijgen in de gedachten, ideeën, gevoelens en overtuigingen van een personage, zij zich meer met hen kunnen identificeren. Woorden die kunnen zorgen voor zulke identificatie zijn bijvoorbeeld cognitiewoorden als ‘geloven’, ‘afleiden’ of ‘ontdekken’. De onderzoekers voorspellen dat leerlingen een grotere kans hebben om een meerstemmige kijk te ontwikkelen als alle opgevoerde personages in dezelfde mate hun gedachtewereld kunnen laten zien. Dit is vaak niet het geval. Zo geven de onderzoekers een voorbeeld van een lesmethode over ‘de ontdekking’ van Amerika, waarin Columbus als een gelaagd persoon wordt opgevoerd, maar ‘de indianen’ slechts objecten blijven, zonder eigen gedachtewereld. Nu gaat de term ‘ontdekking’ op zichzelf natuurlijk ook al uit van één bepaald perspectief. Voor de inheemse bewoners van Amerika was Amerika allang ontdekt. Ook de term ‘indiaan’ geeft blijk van het perspectief van de kolonisator. In werkelijkheid was er niet één ‘indiaan’, maar een veelheid aan inheemse stammen en groepen, met uiteenlopende talen en culturele gebruiken. Een term als ‘indiaan’ doet die veelzijdigheid teniet.

Een van de belangrijkste doelstellingen van het vak geschiedenis is het heden te kunnen begrijpen door het kennen van het verleden. Meerstemmigheid kan helpen om lijnen te trekken tussen toen en nu. De mechanismen van uitsluiting, stereotypering en machtsmisbruik die we in historische contexten herkennen – antisemitisme, kolonialisme, racisme – krijgen

nieuwe vormen in hedendaagse samenlevingen. Door verschillende verhalen bijeen te brengen, leren leerlingen en studenten te zien hoe herinnering ook maatschappelijk handelen kan inspireren: het bestrijden van onrecht, het bevorderen van solidariteit en het koesteren van democratische waarden.

3 tips

- Kijk naar de balans tussen perspectieven in je lespraktijk: slachtoffers en daders, verliezers en overwinnaars, rijken en armen, machthebbenden en machtelozen.
- Kijk of aan de verschillende opgevoerde personages wel eenzelfde mate van handelingsperspectief wordt toegekend.
- Kijk naar welke impliciete boodschappen je mogelijk in jouw taalgebruik meegeeft, met name als het gaat om mensen in minder machtige posities. ■

**Marokkaanse
soldaten rusten uit
tijdens een oefening,
Marokko 1943.**

